

Aasta alguses tuleb „Lõpp“

TEKST ANU TONTS
FOTO HEIKKI LEIS

2024. aasta esimese lavastusena jõuab 20. jaanuaril Sadamateatri lavale dokumentaalsete sugemtega draama „Lõpp“, see räägib tõsisest temast, millega me kõik ühel või teisel moel varem või hiljem kokku puutume. Lavastuse taustu avab lavastaja Marta Aliide Jakovski.

„Lõpp“ on sinu debüütlavastus Vanemuises, aga tegelikult pole ei Tartu ega ka Vanemuine sulle sugugi võõrad. Kas on ka eriline tunne tulla lavastama Vanemuisesse?

Jaa, väga eriline tunne, sest Vanemuine on minu jaoks ikka justkui muinasjutumaja, kus ma lapsena tänu sellele, et vanemad siin töötasid – ema töötab siiani –, väga palju käisin. Vaatasin tookord kõike: ballette, oopereid, operette, muusikale ja draamalavastusi. Vanemuise draama-poolel oli siis repertuaari poolest väga põnev aeg. Eredalt meenuvad ka Tiit Ojasoo lavastatud muusikal „Verevennad“ ja Mati Undi „Aida“. Nägin noorena siin väga palju erinevaid lavastusi ja käisin pidevalt, igal võimalikul hetkel midagi vaatamas. Arvan, et see inspireeris mind tohutult, ehkki vaatamise hetkel ma seda loomulikult sellisel moel ei teadvustanud. See kokkupuude erinevate žanridega on andnud tohutu kultuuripagasi, see haris ja kasvatas mind väga palju.

Nii et Vanemuisel on oma osa sinu lavastajaks saamises?

Kindlasti. Esmalt muidugi ka sündimisel sellesse perre, kus inimesed teatriga tegelesid. Ma ei tea, kui mu vanemad oleksid kingsepad, oleks mul siis ehk kõrgendatud huvi kingade vastu? Aga see, et õhtul kell seitse algab teatris etendus, oli mulle juba väikesest saadik selge. Tuled kustuvad, unustad kõik muu, mis on väljaspool seda saali ... Mõned lavastused on kohe väga eredalt meeles, no näiteks Tiit Ojasoo lavastatud „Verevennad“, mida käisin küll vist iga kord vaatamas, kui seda mängiti! Mulle meeldis lugu ise, meeldis muusika, lavastus ... Tõnis Mägi tegi seal täiesti fantastilise rolli ... Mul on meeles, et ühel korral teatrisse minnes ajasin midagi sassi, plaanisin ei tea mitmendat korda „Verevendi“ vaatama minna, aga sattusin kuidagi poole pealt vaatama hoopis Mati Undi lavastust „Meister ja Margarita“. Astusin saali just selle koha peal, kus Margarita (Kersti Heinloo) verrega üle kallati. Olin siis veel üsna väike ja toimuvast päris jahmunud. Ei saanud midagi aru, aga vaatasin huviga lõpuni. Neid põnevaid lavastusi, mis tollest ajast kusagil mälu kumavad, on väga-väga palju. Nii et žanride suhtes mul eelarvamusi pole: kõik on huvitav, kui on hästi tehtud, kõike on vaja. Hiljutised rünnakud nn psühholoogilise teatri pihta pahandasid mind omajagu: see, et kusagilt kõrgemalt öeldakse,

missugust teatrit inimestel on vaja ja mida teater võib ja peab tegema. Saan aru ka selle ütlemise positiivsest agendast, aga võtta kunstnikult ära vabadus teha seda, mille järele ta süda kisendab ja lööb? Mulle meenutab see natuke nõukogude aega.

Sa ütlesid, et oluline on teha seda, mis sind inimese ja lavastajana kõnetab. Siit on hea minna sinu lavastuse „Lõpp“ juurde. Sind kõnetab hetkel üks hästi tõsine teema, inimese elu lõpp ja surm. Miks?

Mõtlesin kaua, kust see impulss pärit on. Taustaks pean ütleva, et mul on kaks isa: bioloogiline isa ja isa, kellega koos ma olen üles kasvanud ja kes on mind kasvatanud. See isa, kes on mu üles kasvatanud, on mind tohutult mõjutanud ja ma olen talle selle eest väga-väga tänulik. Kui ta siitilmast lahkus, oli parasjagu koroonaaeg. Sellel ajal pidid paljud oma lähedastega jätma hüvasti nii, et silmast silma hüvastijätu ei olnudki. Mul oli täpselt sama lugu: mu raskelt haige isa kukkus, ta viidi haiglasse ja kuna oli koroonaaeg, siis vaatama me teda ei pääsenud. Ainuke suhtlusvahend oli telefon, aga seda kasutades tekkis ühel hetkel paratamatult küsimus, kas teisel pool toru otsas olev inimene ikka saab aru, et on koroonaaeg, ja mõistab, miks keegi teda vaatama ei tule ... Isa suri haiglas ja tundub, et see jääb mind painama elu lõpuni, et ma ei osanud ega saanud sel hetkel talle olemas olla ... Arvan, et sarnaseid hüvastijätte ja selle tõttu õnnetuid inimesi oli sellel ajal väga palju. Aga ilmselt on elus neid hetki veel, ja mitte ainult koroonaaeg, kus me ei oska õigel hetkel olla olemas või andestada või ...

Oleme koos dramaturg Piret Jaaksiga seda lavastust ette valmistades rääkinud väga paljude põnevate inimestega, sealjuures ka hingehoidjatega, ning nad rõhutavad kahte asja. Üks on see, et inimesel on vaja rääkida, õigemini on tal vaja, et keegi kuulaks. Pole vaja, et kuulaja hakkaks vastuseks tooma näiteid omast elust, vaid on vaja, et keegi kuulaks ära. Teine mure on see, et me oleme väga üksikud, see üksikute ja eraldatud inimeste hulk ühiskonnas aina kasvab. Meil on vaja, et meie ümber oleks inimesi.

Mulle tundub, et surm on üldse üks elu kõige suuremaid müsteeriumeid. Läksin sellesse tööprotsessi mõttega, et tahan seda koodi murda, või

Aga ilmselt on elus neid hetki veel, ja mitte ainult koroonaaeg, kus me ei oska õigel hetkel olla olemas või andestada või ...

uskusin, et ma saan teada ... Hetkel tean seda, et sellele küsimusele ei ole ega tule mingit ühest vastust. Niikaua, kui ma ise pole ära läinud, ma ei tea.

Tegime intervjuu ühe naisega, kes oli kaua vähki põdenud ja teadis, et nüüd varsti on ta minemas. Küsisime, kas on mõni tähtis asi, mida ta tahaks inimestele öelda. Ta ütles, et kõik see lõputu muretsemine, mis elus on – sellel pole mitte mingit mõtet. Teine asi, mida ta ütles: ärge kartke surma. Kõlab kuidagi väga lihtsalt, ehkki pole kindlasti lihtne.

Ei minul ega dramaturg Piret Jaaksil pole kindlasti selle protsessi lõpus valmis vastuseid, aga me liigume selles suunas. Tahaksin, et kui see lavastus on vaadatud, siis äkki inimesed mõtleavad kuidagi teisiti või ... mingis mõttes võtame meie ju ka vaatajal käest kinni ja anname võimaluse nendest asjadest mõelda. Seda lavastust ei peaks kartma: meil pole plaanis kedagi šokeerida, pigem tahame selle teema veidi lähemale tuua. See pole ju ainult n-ö vanade inimeste probleem, teema puudutab meid kõiki. Tänapäeva ühiskond liigub aktiivselt selles suunas, et kõik inimesed, kes ei kuulu teatud gruppi, on miinusemärgiga, pole atraktiivsed – neile pole kohta või õigemini nad ei leia enda kohta meie ühiskonnas. Minu meelest on see probleem.

Vestlusest hingehoidja ja kriisinõustaja Naatan Haameriga jäi meelde mõte, et meil on vaja erinevaid lugusid, need aitavad meid. Miks me nii sageli tahame oma mõtteid piirata ja kontrollida? Surmast või lahkunutest rääkivatest lugudest on sageli oma osa müstikal, no näiteks, et mõtlen oma vanaema peale, vaatan aknast välja ja näen järsku lindu. No miks ma ei võiks mõelda, et näe, ta tuli mulle tere ütleva? Võin ju küll! Keegi

ei saa mulle selle peale öelda, et ma olen rumal ja naiivne, või tembeldada selle pärast hulluks või lollikeseks! Me ise anname endale selle kingituse, kui julgeme mõelda natuke laiemalt.

Üks teema, millega see lavastus veel tegeleb, on see, et surmast ei taheta rääkida. See kõik tundub väga hirmus ja õudne. Kuidas sa hakkad neist asjadest rääkima? Aga minejad ilmselt tahaksid midagi öelda. Me kõik sünnime ja sureme, aga seda viimast osa me tahame millegipärast ära peita. Kas surm ei ole teatud mõttes meie elu kulminatsioon? Me kõik oleme mingil hetkel selles elus patsiendid.

Saan aru, et olete seda lavastust ette valmistades kohtunud päris paljude inimestega ja teinud intervjuusid?

Jah, oleme intervjuueerinud hingehoidjaid Annika Laatsi, Naatan Haamerit ja Piia Ruberit, üht vähihaiget naist, kes valmistus omaenda matusteks, ja Kaisa Seina, kes peab juba aastaid võitlust rinnavähiga, samuti diakon Marius Raudseppa, folklorist Marju Kõivupuud, vaimulik Katri Aaslav-Tepandit ja surmauurijat Karl Käsnapuud, lisaks oleme lugenud ja uurinud päris palju. Meie lavastus räägib ühe naise loo, aga seal on ka palju muud, mis hetkel jääb veel saladuseks. See lugu ei tegele ainult surma kui füüsilise nähtusega, vaid ka vaimsemate tasanditega, pöördpunktidega meie elus, kus meid võibolla valmistatakse tulevasteks aegadeks ette. Mulle meeldib üks Mark Twaini lause, ta on öelnud, et inimese elus on kaks tähtsat päeva: päev, mil me füüsiliselt sünnime, ja teine, mil me saame aru, miks me oleme sündinud. See mõte inspireerib mind väga.